БЛАГА А. Б.,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного
та кримінального права та процесу
*(Чорноморський національний
університет імені Петра Могили)*

КОРОЛЕНКО О. В.,
студентка VI курсу
юридичного факультету
*(Навчально-науковий інститут
післядипломної освіти
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили)*

УДК 343.346
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.27

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТА МІСЬКОМУ ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТІ

У статті здійснено кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень, котрі вчиняються на автомобільному транспорті та міському електротранспорті. Зазначено, що змістом кримінально протиправної поведінки в цьому разі є порушення водіями правил дорожнього руху. Визначено, що йдеться не про будь-яке порушення правил дорожнього руху, а лише таке, що здатне створити об'єктивно небезпечну ситуацію. Зазначено, що такі кримінальні правопорушення є результатом створення аварійної ситуації, яка виникає в процесі складної взаємодії декількох учасників дорожнього руху між собою та з обставинами, що визначають об'єктивні обставини руху. Основною об'єктивною причиною виникнення ДТП передусім є незадовільний стан вулиць та доріг, що викликано неправильним проектуванням, будуванням чи експлуатацією дороги.

Охарактеризовано портрет особи правопорушника. Зазначено, що особі, яка вчиняє порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, притаманна система ознак і властивостей, що визначають її як людину, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтею 286 КК України. Розглянуто особистісний фактор в аспекті причинного пояснення дорожньо-транспортної пригоди, виділено два напрями в неправомірній поведінці особистості. По-перше, особа умисно порушує Правила дорожнього руху, проявляючи тим самим грубе нехтування своїми обов'язками, по-друге, допускає недбале ставлення до свого обов'язку, легковажно і неуважно оцінює дорожню обстановку, вибираючи внаслідок цього неадекватний варіант поведінки, який породжує злочинні наслідки.

Розроблено основні засади запобігання цим злочинам. Наголошено, що діяння водія-правопорушника залежить не лише від його особистих характеристик, але й від поведінки потерпілого, який своїми необережними протиправними проступками створює криміногенну обстановку.

Ключові слова: *дорожньо-транспортна пригода, безпека руху та експлуатації транспорту, кримінальні правопорушення, безпека руху, керування, транспортний засіб, експлуатація транспорту.*

Blaga A. B., Korolenko O. V. Criminological characteristics of criminal offenses committed on motor and urban electric transport

The article provides a criminological characteristic of criminal offenses that are committed in road transport and urban electric transport. It is noted that the content of criminally illegal behavior in this case is a violation of traffic rules by drivers. It has been determined that this is not a violation of traffic rules, but only one that can create an objectively dangerous situation. It is noted that such criminal offenses are the result of an emergency situation that arises in the process of complex interaction of several road users with each other and with the circumstances that determine the objective circumstances of traffic. The main objective causes of accidents are, first of all, the unsatisfactory condition of streets and roads caused by improper design, construction or operation of the road.

The portrait of the person of the offender is characterized. It is noted that a person who violates the rules of road safety or operation of transport, has a system of signs and properties that define him as a person who has committed a criminal offense under Article 286 of the Criminal Code of Ukraine. The personal factor in the aspect of the causal explanation of road accident is considered, two directions in illegal behavior of the person are allocated. First, the person intentionally violates the Rules of the Road, thereby showing gross disregard for their duties, and secondly, allows negligence in their duty, carelessly and inattentively assesses the traffic situation, choosing as a result of inappropriate behavior, which generates criminal consequences.

The basic principles of prevention of these crimes are developed. It is emphasized that the action of the offending driver depends not only on his personal characteristics, but also on the behavior of the victim, who with his careless illegal offenses creates a criminogenic situation.

Key words: *traffic accident, safety of motion and exploitation of transport, criminal offenses, traffic safety, driving, vehicle, operation of transport.*

Вступ. У всьому світі дорожньо-транспортні пригоди є основною причиною смерті серед молоді та основною причиною смерті серед людей у віці 15–29 років. Нині травматизм на дорогах вважається восьмою причиною смертності серед усіх вікових груп у всьому світі, і, за прогнозами, він стане сьомою причиною смерті до 2030 року.

Питання безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту нині переростає в широку проблему, яка, незважаючи на досить велику зацікавленість владних органів та громадських організацій, не знаходить відображення у цифрах сумної статистики [1].

Постановка завдання. Мета статті полягає у розробленні кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту та визначенні основних напрямів запобігання цим кримінальним правопорушенням.

Результати дослідження. У кримінологічній літературі приділяється значна увага цьому питанню, зокрема у своїх працях різні аспекти кримінальної відповідальності та запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються на автомобільному та міському електротранспорті, розглядали В.В. Голіна, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, С.О. Колб, К.О. Полтава та інші фахівці, аналіз наукових праць яких дає змогу визначити загальні підходи до цієї проблеми.

Рівень безпеки на дорозі завжди залежить від багатьох факторів та від кожного учасника дорожнього руху. Відповідно до інформації Всесвітньої організації охорони здоров'я, в середньому щороку у світі на дорогах гине близько 1,3 млн людей. Генеральний директор цієї організації Т.А. Гебреісус підкреслює, що щороку десятки мільйонів людей отримують серйозні травми або навіть інвалідність, що змінює та ускладнює життя довготривалими наслідками [1].

Україна не є виключенням: за 2020 рік від дорожньо-транспортних пригод загинуло 2188 людей. Усього ж протягом зазначеного року правоохоронними органами було

обліковано 15 795 кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту. У їхній структурі провідне місце посідають кримінальні правопорушення, що вчиняються на автомобільному та міському електротранспорті (статті 286–291 КК) – 15 398 (або близько 97%) [2].

З їх числа домінуючими є суспільно небезпечні діяння, передбачені статтями 286 та 289 КК України. При цьому якщо у 2016 році лідирувало незаконне заволодіння транспортним засобом (стаття 289 КК), то починаючи з 2017 року їх кількість знизилася втричі і на перше місце вийшло порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК).

Тепер більш детально розглянемо динаміку окремих кримінальних правопорушень, що були вчинені в Україні на автомобільному та міському електротранспорті за 2016–2020 роки.

Найбільше кримінальних правопорушень, передбачених статтею 286 КК України, зареєстровано в 2016 та 2017 роках: 11 290 та 10 148 кримінальних правопорушень, з них 2013 та 2039, що спричинили смерть потерпілого [2]. Це були найвищі показники за останні 5 років. Кількість облікованих кримінальних правопорушень протягом наступних років дещо зменшувалася. У 2018 році кількість облікованих кримінальних правопорушень скоротилася до 8257, з них 1843 таких, що спричинили смерть потерпілого. Протягом 2019 та 2020 років було зареєстровано 8739 та 8864 кримінальних правопорушення, з них 1919 та 1858 таких, що спричинили смерть [2].

Незаконне заволодіння транспортним засобом займає друге місце за кількістю облікованих кримінальних правопорушень. У 2016 році їх кількість становила 12 205 кримінальних правопорушень, у 2017 році – 9018, у 2018 році – 5467, у 2020 році – 4522 кримінальних правопорушення [2].

На жаль, знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу є досить поширеним кримінальним правопорушенням, передбаченим статтею 290 КК України [3]. З 2016 року по 2020 рік їх кількість є майже стабільною і коливається близько 2000 за рік.

Випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних транспортних засобів, допуск до керування транспортним засобом особи, яка перебуває в стані сп'яніння, чи інше грубе порушення правил експлуатації транспорту, що убезпечують дорожній рух, вчинені особою, відповідальною за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів, можуть спричинити тілесні ушкодження або смерть людини. Протягом 2016 року таких кримінальних правопорушень було 39, протягом 2017 року – 32, протягом 2018 року – 45, протягом 2019 року – 46, протягом 2020 року – 33.

Ще одне кримінальне правопорушення передбачене статтею 288 КК України. Це злочин, вчинений особою, відповідальною за будівництво, реконструкцію, ремонт чи утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, інших дорожніх споруд, або особою, яка виконує такі роботи, якщо таке порушення спричинило потерпілому середньої тяжкості, тяжке тілесне ушкодження або смерть особи. У 2016 році таких кримінальних правопорушень було лише 12, у 2017 році їх вже стало 28, у 2018 році – 26, у 2019 – 17, а у 2020 році – 20 [2].

Зважаючи на встановлені та проаналізовані статистичні показники по Україні, важливим є також вивчення і регіональних особливостей. Хоча загалом Миколаївська область і не відноситься до кримінально активних регіонів України, однак рівень злочинності на автомобільному та міському електротранспорті свідчить про наявність тривожних тенденцій. Так, тільки за січень 2021 року у Миколаївській області кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень становить 317, що на 22,7% більше за минулорічний показник цього ж місяця. За цей же період 2021 року сталося 76 дорожньо-транспортних пригод, що на 31,6% більше за період січня 2020 року (52 ДТП). Із них внаслідок ДТП було травмовано 89 осіб та загинуло 5 осіб. У 2020 році внаслідок ДТП було травмовано 66 осіб, а загинуло – 6 [4].

Основною об'єктивною причиною виникнення ДТП є незадовільний стан вулиць та доріг, що може бути викликано неправильним проектуванням чи експлуатацією дороги. Це стосується і умов видимості, які часто залежать від якості штучного освітлення, відсутності засобів регулювання руху.

У 2020 році сталося 16 807 дорожньо-транспортних пригод, в яких загинуло 3541 чоловік і 31 974 отримали травми. Із них через незадовільний стан доріг сталося 230 ДТП. Примітною є та обставина, що в Миколаївській області з цієї причини скоєно 11 ДТП, тоді як найбільша чисельність правопорушень за 2020 рік була у Львівській області – 107 [4].

Ще однією причиною є технічні несправності транспортних засобів. Всього таких ДТП у 2020 році відбулося 535. У результаті їх скоєння в аварії загинуло 14 осіб, постраждало – 60 [4].

Варто зазначити, що близько 80% ДТП вчинюється саме через порушення водіями Правил дорожнього руху. Важливе значення для соціально-демографічної характеристики цих правопорушників має їх сімейний стан, рівень освіти і наявність роботи. Це суттєво впливає на світогляд людини, її інтелектуальний рівень, поведінку. Численні кримінологічні дослідження свідчать, що недоліки у загальній освітній підготовці осіб, які порушили закон, є одним із криміногенних факторів у генезисі їхньої кримінально протиправної поведінки.

Також безпека руху залежить від стажу і досвіду водія, від його безпосередніх дій і їх відповідності конкретній дорожній ситуації. Водіями зі стажем керування транспортом до трьох років відбувається понад 15% всіх ДТП. Кожне третє ДТП з вини молодих водіїв скоєно з перевищенням швидкості. Причиною кожного сьомого інциденту, скоєного цією категорією, є недотримання порядку черговості проїзду. Через виїзд на смугу зустрічного руху сталося кожне дев'яте ДТП, а кожне п'ятнадцяте скоєно молодими водіями у стані сп'яніння [5, с. 12–13]. Ця категорія водіїв становить небезпеку не тільки для учасників дорожнього руху, а й для самих себе. Понад третини загиблих водіїв – це молоді люди у віці від 22 до 32 років [6, с. 67].

Якщо раніше переважала питома вага чоловіків (90%) у вчиненні цих кримінальних правопорушень, то нині зростає чисельність жінок-водіїв за рахунок збільшення кількості автомобілів, що знаходяться у приватній власності [7, с. 184].

За віком найбільша частка водіїв, які вчинили автотранспортні кримінальні правопорушення, становлять особи віком 18–24 років. Це зумовлено невеликим досвідом керування автомобілем у поєднанні із завищеною упевненістю у своїх психофізіологічних можливостях, схильністю до ігнорування правил дорожнього руху як засобу демонстрації своїх можливостей та великим споживанням спиртних напоїв.

Управління автотранспортом у стані алкогольного сп'яніння є однією зі значних причин дорожньо-транспортних пригод. Щорічно близько 20% випадків відбуваються через порушення правил дорожнього руху водіями у стані сп'яніння. За останні роки в 3–4 рази зросла кількість водіїв, які керують транспортними засобами у стані наркотичного сп'яніння і під дією інших психоактивних речовин.

Позбавлення права керування як вид покарання за керування транспортним засобом у стані сп'яніння навряд чи можна визнати ефективним заходом впливу, оскільки за 2020 рік кількість ДТП за участю водіїв, які перебували у стані сп'яніння, становила 65 осіб, а число загиблих у цих ДТП громадян становила 16 осіб [4]. При цьому 9% водіїв, притягнутих до кримінальної відповідальності за порушення правил дорожнього руху і експлуатації транспортних засобів на території Миколаївської області, перебували в момент порушення правил дорожнього руху й експлуатації транспортного засобу у стані сп'яніння.

Задля суттєвого і поступового зменшення поля криміногенних впливів на прояви автотранспортної кримінальної протиправності застосовуються загальні та спеціальні заходи попередження.

Одним із заходів попередження є захід впливу на учасників дорожнього руху через соціальну рекламу. Адже відомо, що добре зроблена реклама привертає вашу увагу і залишається в пам’яті тривалий час, і це як раз той ефект, який потрібен проблемам, пов´яза-

ним із порушеннями у транспортній сфері. Змусити людей замислитися і спонукати до дії – перший крок на шляху до суттєвих змін. Рекламними агентствами країн світу розроблено дієві соціальні реклами з метою попередження небезпечної їзди за кермом в алкогольному та іншому сп'янінні та забезпечення безпеки дорожнього руху. Так, індійське агентство Mudra Group у своїй рекламі закликає водіїв бути уважними за кермом і не розмовляти по мобільному телефону, що може призвести до непоправних наслідків. Канадське рекламне агентство SAAQ розробило рекламні плакати зі слоганом «Пристебніться. Живіть», що закликають водіїв пристібатися за кермом. Ісландська соціальна реклама пропонує громадянам напідпитку відразу визначитися із транспортом і вибрати таксі, поліцію, швидку чи похоронне бюро. Мудро і влучно!

На початку 2021 року можна було помітити у Миколаєві та деяких інших містах України, що на вулицях з'явилися білборди від Патрульної поліції, на яких вони звертаються до водіїв із закликами дотримуватися Правил дорожнього руху. Незвичним у таких білбордах є їх персоніфікація – вони звертаються з нагадуваннями та порадами до різних людей: «Олено, перед зброю завжди пригальмовуй», «Богдане, не проскакуй на жовтий», «Антоне, газон – не місце для паркування», «Віко, за кермом відклади телефон», «Олеже, смугою громадського транспорту – не можна» тощо. Правоохоронці стверджують, що імена випадкові та жодним чином не пов'язані з конкретними порушниками ПДР. Основна мета такої реклами – привернути увагу учасників дорожнього руху до виконання Правил дорожнього руху та нагадати водіям про необхідність бути обачнішими, обережнішими.

Висновки. Отже, безпека функціонування транспорту охоплює досить широке коло суспільних відносин, пов'язаних не лише зі здійсненням безаварійної роботи транспортних засобів, а й з охороною життя та здоров'я людей, цінного майна, навколишнього природного середовища. Наведена кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації автомобільного та міського електротранспорту, визначення основних детермінант скоєння ДТП може допомогти у розробленні ефективних заходів для запобігання їх вчиненню.

Список використаних джерел:

1. Звіт Всесвітньої організації охорони здоров'я проглобальний статус з питань безпеки дорожнього руху (2018). URL: https: //www.who.int /nasilna_prepre- cenost_prevencije/ road_safety_status/2018/uk /
2. Статистика Генеральної прокуратури України : Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html (дата звернення: 28.12.2020).
3. Кримінальний кодекс України : кодекс від 05.04.2001 № 2341-III, редакція від 30.12.2020. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 20.11.2020).
4. Статистика ДТП в Україні : Офіційний сайт Патрульної поліції України. URL: http://patrol.police.gov.ua/statystyka/ (дата зверненя: 17.12.2020).
5. Квашис В.Е. Преступная неосторожность. Социально-правовые и криминологические проблемы. Владивосток, 1986.
6. Майоров А.В., А.В. Томилова. О дорожно-транспортной аварийности и ее причинах : опыт, анализ, практика, № 11, 2007.
7. Полтава К.О. Специфіка детермінації автотранспортної злочинності, пов'язаної із загибеллю людей або тяжкими тілесними ушкодженнями. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2012. Вип. 24. С. 221–233.